

Universitatea Babeș–Bolyai, Cluj–Napoca
Facultatea de Istorie-Filosofie
Anul universitar 2007-2008
Semestrul I – II

I. Informații generale despre curs, seminar, lucrare practică sau laborator

Titlul disciplinei: *Paleografie latină*, curs (o oră pe săpt.) și seminar (două ore pe săpt.)
Cod: HIR 4104
Numărul de credite: 6
Locul de desfășurare: Napoca 11
Programarea în orar a activităților: 1 oră curs și 2 ore seminar

II. Informații despre titularul de curs, seminar, lucrare practică sau laborator

Nume, titlul științific: Ioan-Aurel Pop, prof. univ. dr.
Informații de contact (adresă e-mail, eventual nr. de telefon): i_a_pop@yahoo.com
Ore de audiență: miercuri, 12-13; joi, 12-14

III. Descrierea disciplinei

Cursul și seminarul au ca obiective transmiterea către studenți a metodologiei cercetării trecutului medieval și modern prin intermediul izvoarelor scrise (pe materiale moi) în limba latină; paleografia latină are o parte teoretică, legată de istoria scrisului, tipurile de scriere, materiale de scris, suporturi pentru scris etc. și o parte practică, referitoare la tehnica/tehnicile descifrării scrisului latin; la absolvire, studenții trebuie să aibă capacitatea de a cunoaște noțiunile teoretice referitoare la disciplină și de a descifra, translitera și înțelege mesajul unor înscrisuri latine referitoare la teritoriul de azi al României; metodele utilizate sunt prelegerea și expunerea, dar și conversația, lucrările practice, munca independentă etc.

IV. Bibliografia obligatorie

- BRETHOLZ, Berthold, *Lateinische Paläographie*, Leipzig, 1926³.
Colecțiile de documente *Hurmuzaki*, volumele I-1,2, II, 1-4, XV-1, *Monumenta Germaniae Historica*, seriile [II-IV], *Leges*, *Diplomata*, *Epistolae*, și *Monumenta Hungariae Historica*, seriile [I], *Diplomataria*, și [IV], *Acta Extera*.
JAKÓ, Sigismund [Zsigmond], *Paleografia latină cu referire la Transilvania*, în *Documente privind istoria României*, <seria> *Introducere*, I, București, 1956, pp. 169-227.
JAKÓ, Sigismund [Zsigmond], MANOLESCU, Radu, *Scrierea latină în evul mediu*, București, 1971 (cu ediție în limba maghiară).
STIENNON, Jacques, *Paléographie du Moyen Age*, Paris, 1973 (sau ediția a III-a, Paris, 1999).
RUSU, Adrian, POP, Ioan Aurel Pop, DRĂGAN, Ioan, *Izvoare privind evul mediu românesc. Țara Hațegului în secolul al XV-lea, I, (1402-1473)*, Cluj-Napoca, 1989.

V. Materiale folosite în cadrul procesului educațional specific disciplinei

Se folosesc fotocopii și xerocopii, asigurate de facultate, documatoare și alte aparate, asigurate în parte de facultate (fotocopii și fotografii digitale ale documentelor din Archiwum Glowne Akt Dawnych, Warszawa, Archivio di Stato di Genova, Archivio di Stato di Venezia, Archivio Segreto Vaticano, Città di Vaticano, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien sau Magyar Országos Levéltár, Budapest), în parte de Arhivele Naționale, filiala Cluj (de exemplu: *Documente medievale din Regatul Ungariei*, rolele I-XVI) și Biblioteca Academiei (de exemplu confruntările cu documentele transcrise în colecția *Kemény*).

VI. Planificarea/Calendarul întâlnirilor și a verificărilor/examinărilor intermediare

1. Obiectul paleografiei. Ramurile paleografiei. Noțiuni de terminologie. Începuturile cercetărilor paleografice.

Bibliografie orientativă

- COHEN, Marcel, *La grande invention de l'écriture et son évolution*, III, Paris, 1958.
EDROIU, Nicolae, *Introducere în științele auxiliare ale istoriei*, Cluj-Napoca, 1999, pp. 117-141.
Horst Fuhrmann, „Sind eben alles Menschen gewesen“. *Gelehrtenleben im 19. und 20. Jahrhundert. Dargestellt am Beispiel der Monumenta Germaniae Historica und ihrer Mitarbeiter*, München, 1996.
Mittelalterliche Texte. Überlieferung-Befunde-Deutungen. Kolloquium der Zentralkommission der Monumenta Germaniae Historica am 28./29. Juni 1996 (herausgegeben von Rudolf Schieffer), München, 1996.
PARISSE, Michel, *Manuel de paléographie médiévale*, Paris, 2006.

2. Evoluția concepției și a metodei de cercetare în paleografia latină. Paleografia în România. Începuturile studiilor paleografice.

Bibliografie orientativă

- CIUREA, D[umitru], *La scritte latine nei paesi romeni. Saggio di paleografie e di diplomatica*, în “Ephemeris Dacoromana” (Roma), IX, 1940, pp. 181-241.
DORDEA, Ioan, *Arhivele transilvănene de-a lungul veacurilor*, în *Din istoria arhivelor ardelen. 75 de ani de la înființarea Arhivelor Statului Cluj*, Cluj-Napoca, 1995, pp. 34-64.
FROLLO, G.L., *O esplorazione a Archiva de Stat și la Biblioteca Nazionale din Venezia. Raport adresat către d-nul Dim. Sturza, ministru de Esterne*, în “Convorbiri Literare” (Iași), XVII, 1883, 11, pp. 405-415.
JAKÓ, Sigismund [Zsigmond], *Dezvoltarea problematicii și a metodelor de cercetări paleografice latine*, în “Revista Arhivelor” (București), sn, IX, 1966, 2, pp. 117-131.
KISS, András, WOLF, Rudolf, *The Archives of the Transylvanian Museum, 1842-1950*, în “Transylvania Review” (Cluj-Napoca), IV, 1995, 3, pp.72-94.

3. Paleografia în slujba arhivelor. Școala de paleografie de la Sibiu. Paleografia latină între cele două războaie mondiale

Bibliografie orientativă

- ANDREESCU, Constantin I., *Manual de paleografie latină*, București-Iași, 1938.
ILARDI, Vicente, *I documenti diplomatici del secolo XV negli archivi e biblioteche dell'Europa Occidentale (1450-1494)*, în “Rassegna del Archivio di Stato” (Roma), XXVIII, 1968, 2, pp. 349-403.
JAKÓ, Sigismund [Zsigmond], *Concepția modernă asupra paleografiei și aplicarea ei în cercetările de paleografie latina din țara noastră*, în “Revista Arhivelor” (București), sn, VIII, 1965, 4, pp. 211-224.

PALL, Francisc, *Marino Barlezio: uno storico umanista*, în "Mélanges d'Histoire Générale" (Cluj), II, 1938, pp. 135-315 (în particular pp. 177-186, 199-202, 223-238); facultativ: *I rapporti italo-albanesi intorno alla metà del secolo XV*, în "Archivio storico per le province napoletane" (Napoli), s. III, t. IV (LXXXIII), 1966, pp. 123-226; Idem, *Scambio di lettere fra Giorgio Brankovich, principe di Serbia, e Jancu de Hunedoara (Hunyadi) a proposito del pericolo ottomano intorno al 1450*, în "RESEE", XII, 1974, 1, pp. 79-86.
SACERDOȚEANU, Aurelian, *Orientări în paleografia română*, în "Revista Arhivelor" (București), sn, XI, 1968, 1, pp. 3-34.

4. Paleografia contemporană în România: cercetări, arhive și biblioteci, publicații

Bibliografie orientativă

Documente privind istoria României, seria C, Transilvania, I-VI [1075-1350], București, 1951-1955.
Documenta Romaniae Historica, seria C, Transilvania, X-XV [1351-1385], București, 1977-2006.
Erdélyi Okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez. Codex diplomaticus Transsylvaniae diplomata, epistolae et alia instrumenta litteraria res Transylvanas illustrantia (editor Jakó Zsigmond), I-II [1023-1339], Budapest, 1997-2003.
Glosar de latină medievală a documentelor care ilustrează istoria Transilvaniei, I-1, A-B (editori Andea Susana, Gross Lidia, Pervain Viorica, Răduțiu Aurel, Rus Vasile), Cluj-Napoca, 2003.
JAKÓ, Zsigmond, *Publicarea izvoarelor transilvănene în ultima jumătate de veac*, în "Medievalia Transylvanica" (Satu-Mare), VII-VIII, 2004, pp. 21-38.

5. Materiale folosite la scris și tehnica scrierii: papirus, pergament, hârtie

Bibliografie orientativă

BISCHOFF, Bernhard, *Paläographie des römischen Altertums und des abendländischen Mittelalters*, Berlin, 2004³.
BOYLE, Leonard E., *Medieval Latin Paleography*, Toronto, 1995^[2].
FOERSTER, Hans, *Abriss der lateinischen Paläographie*, Stuttgart, 2004³.
Iter Italicum. A Finding List of Uncatalogued or Incompletely Catalogued Humanistic Manuscripts of the Renaissance in Italian and Other Libraries (compiled by Paul Oskar Kristeller), I-VII, London-Leiden, 1963-1997.
NUSSBÄCHER, Gernot, *Aus Urkunden und Chroniken*, Bukarest, 1981.
THOMPSON, Edward Maunde, *A Handbook of Greek and Latin Paleography*, Chicago, 1981³.

6. Forma manuscriselor, nașterea, circulația și păstrarea manuscriselor: cancelariile regale, voievodale, comitatense, ale locurilor de adevărire, arhivele medievale

Bibliografie orientativă

APOSTOLESCU, Virgil, *Mărturii documentare privind distrugerile și înstrăinările de materiale arhivistice în Moldova până în secolul XVIII*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»" (Iași), XVI, 1979, pp. 325-344
BÂZGAN, Melentina, *Arhive din Țara Românească și Moldova până la mijlocul secolului al XVII-lea*, în "Hrisovul" (București), VI-VII, 2000-2001, pp. 75-94.
BORSA, Iván, *A Hunyadi család levéltárnak története* [Istoria arhivei familiei Huniazilor (Hunedoreștilor)], în "Levéltári Közlemények" (Budapest), XXXV, 1964, 1, pp. 21-56
HALICHIAS, Ana-Cristina, *Latina de cancelarie din Țările Române: interpretare istorică sau/și cercetare lingvistică*, în "Hrisovul" (București), IV-V, 1998-1999, pp. 217-234.
Inventarium de operibus litterarius ad res Hungaricas pertinentes ab initiis usque ad annum 1700. A magyar történeti irodalom lelöhely-jegyzéke a kerzdetektől 1700-ig (composuit/ összeállította Kulcsár Péter), Budapest, [2001].
ȘIMANSCHI, Leon, IGNAT, Georgeta, *Constituirea cancelariei statului feudal moldovenesc* (I), în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»" (Iași), IX, 1972, pp. 107-131; (II), X, 1973, pp. 123-149.

7. Istoria scrierii latine: scrierea antică, scrierile regionale, scrierea carolingiană, scrierea gotică, scrierea umanistă, scrierea modernă

Bibliografie orientativă

- HALICHIAS, Ana-Cristina. *Scurtă istorie a filologiei latine medievale*, în "Hrisovul" (București), VI-VII, 2000-2001, pp.47-54.
HOFFMANN, Hartmut, *Schreibschulen des 10. und des 11. Jahrhunderts im Südwesten des Deutschen Reiches*, München, 2005.
KÓFALVI, Tamás, *Places of Authentication ("loca credibilia")*, în "Chronica" (Szeged), II, 2002, pp. 27-38.
NIERMEYER, Jan Frederik, *Mediae Latinitatis lexicon minus*, I-IV, Leiden, 2002.
Régionalisme et internationalisme: Problèmes de paléographie et de codicologie du moyen âge. XVe Colloque du Comité International de Paléographie Latine, Wien, 2005.

8. Tehnica scrierii latine: prescurtările

Bibliografie orientativă

- CAPELLI, Adriano, *Lexicon Abbreviaturarum. Wörterbuch lateinischer und italienischer Abkürzungen*, Leipzig, 1901.
DORATI DA EMPOLI, Maria Cristina, *I lettori dello Studio e i maestri di grammatica a Roma dal Sisto IV ad Alessandro VI*, în "Rassegna del Archivio di Stato" (Roma), XL, 1980, 1-2-3, pp. 98-147.
A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (editor Jakó Zsigmond), I-II [1289-1553], Budapest, 1990.
Fälschungen im Mittelalter. Internationaler Kongress der Monumenta Germaniae Historica München, 16.-19. September 1986, I-VI, München, 1988-1990.
Schrifttafeln zur Erlernung der lateinischen Palaeographie (herausgegeben von Wilhelm Arndt), I-III, Berlin, 1904-1907 (reprint Olms, 1976).

9. Scrierea gotică în Transilvania: specificul local

Bibliografie orientativă

- DINCĂ, Ciprian Adinel. *Despre diplomatica episcopală transilvană (1270-1307)*, în "Medievalia Transylvanica" (Satu-Mare), III, 1999, 1-2, pp. 59-70.
KOVÁCS, András W., *A cegei Wass család a középkorban* [Familia Wass de Țaga în Evul Mediu], în "Erdélyi Múzeum" (Kolozsvár), LXVI, 2004, 1-2, pp. 1-40.
VEKOV, Károly, *Locul de adevărire din Alba Iulia. Secolele XIII-XVI*, Cluj-Napoca, 2004.
Zsigmondkori Oklevéltár (editori Mályusz Elemér, Borsa Iván), I-X [1386-1422], Budapest, 1951-2004.

10. Scrierea umanistă în Transilvania: specificul local

Bibliografie orientativă

- HOLBAN, Maria, *Accente personale și influențe locale în unele scrisori latinești ale domnilor români*, în "Revista Istorică" (București), XXIX, 1943, 1-6, pp. 51-86
JAKÓ, Klara, *Methodological Aspects Concerning the Investigation of the Hungarian Correspondence of Wallachian and Moldavian Rulers*, în "Colloquia. Journal of Central-European Studies" (Cluj-Napoca), VIII-IX, 2001-2002, 1-2, pp.106-121.
JAKÓ, Zsigmond, *Cercetarea izvoarelor medievale diplomatice în Transilvania* (I), în "Studii și Materiale de Istorie Medie" (București-Brăila), XVII, 1999, pp. 15-26; (II), XVIII, 2000, pp. 109-125.
POP, Ioan-Aurel, *Mărturii documentare privind domeniul Hunedoara la sfârșitul secolului al XV-lea*, în "SUBBH", XXXII, 1987, 2, pp. 16-24.

VII. Modul de evaluare

Verificări pe parcurs, examen scris și probă practică; criteriile de evaluare: rezultatele la verificările pe parcurs, participarea la seminarii, calitatea lucrărilor scrise și practice

VIII. Detalii organizatorice, gestionarea situațiilor excepționale:

Prezența la lecții obligatorie pentru 70% din cursuri și 90% din seminarii; plagiatul și fraudă la examen presupun repetarea cursului; contestatiile se rezolvă pe loc, în prezența celui interesat.

IX. Bibliografia opțională

BERCIU-DRĂGHICESCU, Adina, *Arhivistică și documentaristică*, I, București, 2001².

HERDE, Peter, *Lateinische Paläographie*, Darmstadt, 1997.

Utile sunt și site-urile www.arcanum.hu/mol (unde sunt prezentate și, parțial, rezumate documentele din Arhiva Națională a Ungariei) sau www.uni-erlangen.de/quellen (unde, printre altele, se găsesc documentele din seria *Regesta Imperii*).